

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут філософії

На правах рукопису

ВІСНЮК Володимир Арсентійович

ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ
ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

09.00.06. - історія і
теорія релігії, візьно-
думства та атеїзму

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1993

№ 27.410

Науковий керівник: доктор філософських наук,
професор ЯРОЦЬКИЙ П.Л.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
професор ЗАКОВИЧ М.М.

кандидат філософських наук
БІЛЕНСЬКИЙ В.С.

Ведуча організація: Київський університет ім.Тараса
Шевченка, кафедра релігієзнавства.

Захист дисертації відбудеться "18" червня
1993 р. о 14 годні на засіданні Спеціалізованої
ради ДД 16.25.01 при Інституті філософії АН України
за адресою: 252, м.Київ, вул.Троцькістельська, 4

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці
Інституту.

Автореферат розіслано " " 05 1993 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої ради

В.П. Козловський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процес відродження української державності актуалізує потребу розробки наукової теорії сучасних державно-церковних відносин, розкриття їх особливостей в умовах правової держави. Існуюча до цього часу теорія таких відносин, сформована в умовах відсутності державності України і заснована на методологічній оцінці релігії виключно як "опіуму народу", не відповідає вивченню загальнолюдських цінностей. У зв'язку з цим логіка дослідження вимагає проведення аналізу державно-церковних відносин, які ґрунтувалися на антирелігійній партійно-більшовицькій політиці, що здійснювалися в умовах тоталітаризму. Це сприятиме виробленню якісно нового методологічного підходу до державно-церковних відносин у контексті місця і ролі церкви в сучасних суспільно-політичних процесах в Україні.

Найвищою значної кількості релігійних конфесій в Україні, активна громадсько-політична діяльність релігійних організацій, тісне переплетіння релігійних та національних почуттів потребує об'єктивного дослідження характеру впливу релігії на розвиток національної самосвідомості, консолідації українського суспільства.

З набуттям Україною суверенітету вирішальною для православної церкви стала проблема канонічної незалежності та об'єднання в територіальних рамках держави. Це вимагає науково обґрунтованої оцінки процесів, що відбуваються в Українській православній церкві на сучасному етапі, зокрема, з'ясування чинників рзбудови помісної чи суто національної церкви.

Не менш актуальними є дослідження тенденцій розвитку міжцерковних відносин в Україні, виявлення можливих підходів держави до локалізації конфлікту між Українською православною церквою -

Київським патріархатом, Українським православним та Українським греко-католицьким церквами, який став зовсім не тільки релігійною, а й політичною нестабільністю, негативно впливає на процеси об'єднання суспільства навколо ідеї державності України.

Важливим є питання ставлення до релігії та церкви створених в Україні політичних партій та громадських рухів, які вбачають в релігії один з напрямів своєї діяльності по духовному відродженню українського народу.

Дослідження державно-церковних відносин зумовлено потребою дальшого удосконалення політичних, правових, соціальних аспектів розбудови держави, демократизації суспільного життя, розширення прав та свобод громадян України.

Ступінь розробки проблеми. Вивчення феномену державно-церковних відносин посідає важливе місце в історіографії релігієзнавства. У працях І.І.Брянцева, В.І.Гірнаго, М.Голодного, В.В.Клочкова, В.А.Курочкіна, М.І.Косишкіна, Ф.М.Мауряквітиса, М.А.Розенбаума, Ф.М.Гудиського, О.І.Уткина та ін. обґрунтовуються истодологічні підходи до державно-церковних відносин, консолідується стан та еволюція конституційно-правових актів, що регулюють взаємовідносини держави та церкви, визначається поняття "свободи совісті" та аналізуються його правові інститути.

Оскільки Україна не мала своєї державності, то питання державно-церковних відносин висвітлювались в рамках СРСР, складовою частиною якого була Україна. Основною аналізу державно-церковних відносин були конституційно-правові норми. Однак цей підхід не міг дати адекватної оцінки. Він був базис для емпіричного обґрунтування звіту правових положень, оскільки конституційні норми в умовах тоталітарної держави лише декларувалися.

Об'єктивному дослідженню державно-церковних відносин у пе-

ріод радянського тоталітаризму заважали:

- відсутність науково обгрунтованої теорії державно-церковних відносин;
- політичний диктат правлячої компартійної системи;
- методологічні помилки в оцінці характеру радянської держави;
- ідеологізація й політизація атеїзму, перетворення його в інструмент державної політики;
- некретичний підхід до декларованих конституційно-правових норм, їх ідеалізація.

Все це призводило до односторонньої, упередженої оцінки феномену державно-церковних відносин, перетворення атеїзму в антитеїзм - тотальне валеречення релігії без висування власних позитивних норм суспільного буття.

В працях І.І.Бразника обстоється ідея верховенства радянської держави в суспільстві, яка розглядає релігійну справу лише поза межами юридичних обов'язків громадян перед державою.

Із сучасних українських дослідників лише В.Д.Бондаренко активно досліджує тенденції в еволюції міжцерковних стосунків в сучасній Україні, акцентуючи увагу на виявленні взаємозв'язків релігійного та національного чинників, які опосередковано впливають на державно-церковні відносини.

Проте сам феномен державно-церковних відносин в Україні не зважав поки що відображення в дисертаційних та монографічних дослідженнях.

Певною мірою державно-церковні та міжцерковні відносини в незалежній Україні висвітлюються в окремих публіцистичних виступах М.Горня, І.Драча, В.Іванюка, Е.Сверстюка, Д.Степовика та

ін. Ці відносини характеризуються через прямию взаємодію держави та церкви з соціо-політичних питань, реконструкції релігійної ідеології та моралі в житті суспільства. Питання ролі держави в локалізації міжцерковного конфлікту, вирішення майнових проблем з державою піднімаються ієрархами православних церков, Української греко-католицької церкви на релігійних конференціях, соборах, у публіцистичних виступах.

У названих дослідженнях майже не дається оцінки ролі конкурентно-державної системи в організації і втіленні в житті дискримінаційних антирелігійних заходів. До останнього часу також не проведено комплексного аналізу причин переходу колишніх органів радянської влади на території України на шлях адміністративного подолання релігійного світогляду.

Таким чином, можна констатувати, що як в радянському, так і в сучасному релігієзнавстві питання теорії та практики державно-церковних відносин в Україні до цього часу не розкриті, вимагають глибокої наукової розробки, що й обумовило вибір цієї теми дослідження.

Мета та завдання дослідження - філософсько-соціологічний аналіз еволюції державно-церковних та міжконфесійних відносин в Україні від бізмаркського тоталітаризму до демократичної держави, розкриття характеру зв'язку релігійних організацій на українське суспільство, що формується в умовах незалежності.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких завдань:

- в'ясування суті та змісту самого феномену державно-церковних відносин;

- аналіз витоків та причинності дискримінаційної політики тоталітарних органів влади щодо церкви;

- дослідження характеру та особливостей еволюції сучасних

державно-церковних відносин в Україні, оцінка їх впливу на національне і духовне відродження;

- висвітлення причин міжцерковних конфліктів в Україні, також пошук шляхів їх локалізації та подолання.

Теоретико-методологічна основа дисертації - загальні діалектико-логічні принципи наукового пізнання - об'єктивність, історизм, світоглядний плюралізм.

У ході дослідження дисертант звертався до праць вітчизняних та зарубіжних філософів, релігієзнавців, істориків, правознавців з питань державно-церковних та міжцерковних відносин. Автор виходив з визнання гуманістичних цінностей, взаємозалежності національного та загальнолюдського, оцінки релігії як складового елементу суспільної свідомості, істотного чинника культури і духовного життя суспільства.

Під державно-церковними відносинами ми розуміємо взаємодії конституційно-правових та церковно-релігійних норм і відповідних інститутів, під впливом яких формується соціально-політичні відносини в суспільстві. Конкретними суб'єктами цих відносин виступають законодавча, місцева влади з одного боку, особа, релігійна громада та релігійна організація - з іншого. В зв'язку з тим, що на державно-церковні відносини впливають й інші соціально-політичні інституції суспільства, в дисертації розглянуто ставлення до релігії та церкви новостворених в Україні політичних партій та громадських об'єднань.

Враховуючи, що дослідження стосується проблем державно-церковних відносин, автор критично проаналізував декрети та закони колишнього СРСР, резолюції та рішення з'їздів, пленумів, постанов директивних компартійних органів, розглянув законодавчі акти України з проблем свободи совісті, механізмів функціонування релігійних організацій, програмні документи новостворених в Україні партій.

У роботі використані результати соціологічних досліджень, проведених Відділенням релігієзнавства Інституту філософії Академії наук України і Українським науково-дослідним Інститутом проблем молоді. Важливим матеріалом для аналізу міжцерковних стосунків в Україні стали рішення синодів, періодичні видання релігійних об'єднань, виступи священослужителів та ієрархів релігійних організацій, підсумкові документи ряду всеукраїнських та міжнародних релігійних конференцій.

Наукова новизна дослідження. На основі наукового уточнення суті й змісту феномену державно-церковних відносин висунуто й аргументовано сучасну концепцію цього феномену, проаналізовано характер та особливості сучасних державно-церковних відносин в суверенній Україні, виявлено їх вплив на національне і духовне відродження.

У дисертації висунуто ряд нових положень:

- реакції тоталітарної комуністичної системи, що базувалися на абсолютній свободі віснв в державі, умовним перетворення його в антигуманістичну за своєю спрямованістю антирелігійну ідеологію і привели до нехтування свободою совісті, до абсолютної невольності віруючих;

- політична і практична діяльність як центральних, так і місцевих органів тоталітарної влади в Україні була осперована на повне витіснення церкви із суспільного життя, її відмирання і остаточну ліквідацію, про що свідчать наявність уже на початку 20-х років спланованих і неухильно здійснюваних різноманітних форм і способів дискримінації та адміністративного обмеження прав релігійних організацій, ліквідації їх як невірних осіб;

- курс держави на нігелювання національної ментальності і знищення духовності українського народу потребували подолання впливу національних церков, насамперед Української автокефальної

православної церкви та Української греко-католицької церкви на українське суспільство, оскільки наявність цих релігійних інститутів дисонансувала з державною концепцією "морально-політичної єдності радянського народу";

- державно-церковні відносини у сучасній Україні характеризують такі тенденції: взаємозалежність процесів державотворення і формування незалежних церковних організацій; вплив релігійного фактору на державні інститути через їх активну інтеграцію в суспільно-політичні процеси; забезпечення конституційних гарантій свободи совісті в рамках діалектичної єдності загальнолюдських цінностей і національних інтересів;

- інтегруюча і стигматизуюча роль Українських церков в національному і духовному відродженні проявляється в активізації національної самосвідомості, формуванні на християнській основі нових морально-етичних цінностей суспільства;

- свободу совісті в сучасній Україні слід розуміти не як примітивний альтернативний вибір між релігією та атеїзмом, що призводить до світоглядного протистояння, а як поліваріантний вибір. Це сприятиме консолідації суспільства, а в подальшому в релігійному екуменізмі - подоланню міжцерковних конфліктів і досягненню громадянської злагоди.

Теоретична значущість та практична цінність роботи.

Виділена і сформульована чітка система вихідних методологічних принципів аналізу державно-церковних відносин, створений самостійний понятійний апарат, висунуті і теоретично обгрунтовані нові теоретичні висновки, зокрема, стосовно подолання міжконфесійних конфліктів, можливої ролі церкви у досягненні громадянської злагоди, тощо.

Результати дослідження можуть бути використані науковцями для подальшого значення: прогнозування розвитку державно-церков-

них відносин, також у відповідних кулісських лекційних курсах з релігієзнавства.

Висновки та рекомендації, зроблені в дисертації можуть бути корисними у вихованні національної самосвідомості, формуванні правової культури в суспільстві. Результати дослідження сприятимуть на формування відносин співробітництва між державами та церквою, допомогу у подоланні міжконфесійних конфліктів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та ідеї дисертації викладені в ряді наукових статей та науково-методичних матеріалів, опублікованих в 1989-1992 роках. Проблеми взаємодії держави та церкви висвітлювалися автором на республіканській науково-практичній конференції, присвяченій 1000-річчю ввадення християнства на Русі /м.Чернівці, 1988 р./, науковій конференції "Релігія і церква в духовному і суспільно-політичному відродженні України" /м.Київ, 1993 р./.

Структура дисертації і послідовність викладу матеріалу зумовлені логікою розробки теми, специфікою цілей та завдань дослідження. Воно складається із вступу, чотирьох розділів, висновку та списку використаної літератури. Розкриті витoki та причини здійснюваної в Україні органами компартійної влади політики адміністрування та відвертого геноциду щодо релігійних об'єднань. Проаналізоване державно-церковні відносини від початку кризи тоталітарної держави до проголошення незалежності України, сучасний стан і тенденції розвитку державно-церковних і міжцерковних відносин. Цей розділ займає центральне місце в дисертації. Розкриття суті нових відносин до релігії, характер функцій релігії в нових історичних умовах, автор аналізує політику створення в Україні політичних партій і громадських об'єднань щодо релігії та церкви.

Такий підхід дав змогу зробити цілісний аналіз державно-цер-

ковних і міжцерковних відносин в Україні.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовується актуальність теми, аналізується стан її розробки, формулюються мета та завдання дослідження, вказані методологічна основа та джерела, визначається наукова новизна, практична значущість і апробація роботи.

В першому розділі "Партійно-державна політика щодо релігії і церкви в умовах радянського тоталітаризму" аналізуються причини та наслідки практики "подолання релігійних пережитків" за допомогою використання адміністративних методів, застосування щодо церкви та віруючих кримінального права, створення офіційною пропагандою в суспільстві атмосфери нетерпимого ставлення до релігії та церкви.

Базуючись на загальнофілософському розумінні понять "свободи" та "свободи совісті", дисертант створює систему теоретичних висновків, за допомогою яких пояснює залежність державно-церковних відносин від характеру державних інститутів, рівня розвитку демократичних процесів, степені відповідності правових норм загальнолюдським цінностям.

На відміну від попередніх дослідників, що зосереджували увагу саме на правових аспектах "свободи совісті", дисертант, поряд з цим акцентує увагу на аналізі морального аспекту цього поняття, що призводить до якісно нової характеристики суті та змісту державно-церковних відносин.

Проаналізувавши взаємовідносини, які складались між органами влади Української радянської соціалістичної республіки та церквою з початку 20-х до середини 80-х років автор акцентує увагу на тій обставині, що після завоювання політичної влади в Україні більшовицькою партією, були прийняті Декрети, Постанови ЦК, Кон-

ституційні акти, які створювали передумови для дотримання свободи совісті, справедливого вирішення релігійного питання. Сднак політика та практична діяльність як центральних, так і місцевих органів влади під формулою відокремлення церкви від держави була направлена на повне витіснення церкви із суспільного життя, її поступове самовідмирання і ліквідацію, про що свідчить дискримінація, неухильне адміністративне обмеження прав релігійних організацій, ліквідація їх як неюридичних суб'єктів вже на початку 20-х років.

Як складову частину політики геноциду щодо церкви в умовах більшовицького тоталітаризму, автор розглядає керівну роль компартії в державі, що призвела до виникнення партійно-державного конгломерату, який домінантою відношення до церкви обирає ідеологію більшовизму. При аналізі в історичному контексті партійно-державної політики в Україні вказується, що її характерною особливістю була ліквідація релігійних об'єднань, заснованих на національних засадах, а саме: Української автокефальної православної і Української греко-католицької церков.

Вироблений вже в перші роки більшовицького тоталітаризму негативний стереотип щодо релігії, церкви, віруючих, децю видозмінившись, продовжував до закінчення правління комуністичної партії здійснювати вирішальний тиск на політику, спрямовану на остаточне подолання впливу релігії в суспільстві, поскільки наявність релігійних організацій та вірувань дисонансувалося з ідеологічною концепцією "морально-політичної єдності рдянського народу".

Загальним теоретичним висновком, яким завершується перший розділ дисертаційного дослідження є положення про те, що в період рдянського тоталітаризму головним фактором, який формував ставлення держави до церкви був антитеїзм, який посів виключно панівне становище в державі, виводив релігійні організації із сфери діяльності закону і при підтримці державних інститутів намагався

підкорити собі все суспільство з метою утворення компартійної системи політико-ідеологічних комфортних умов і забезпечення її подальшого існування.

У другому розділі "Нові підходи до релігії та церкви в період переходу від тоталітаризму до демократичного суспільства" розкривається суть та характер взаємодії держави і релігійних організацій в рамках політичної системи, яка існувала, дається теоретичний аналіз змін у державно-церковних відносинах.

Цей розділ охоплює хронологічні рамки від 1986р. - тобто, з початку так званої перебудови, до 1991 р., коли Верховною Радою України було прийнято декларацію про утворення незалежної української держави.

Загсими подіями, що мали значний вплив на формування нових підходів держави до церкви були відзначення 1000-ліття введення християнства на Русі - Україні, прийняття закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", який започаткував правові основи в державно-церковних взаємовідносинах.

В дослідженні робиться висновок про те, що відзначення церковного ювілею мало не тільки суто релігійне, а й яскраво виражене суспільно-політичне звучання, стало динамічним поштовхом у розвитку демократичних процесів, подальшій лібералізації політики партійно-державної влади в ставленні до релігійних організацій.

Для діяльності церкви в цей період характерним є посилення політичної активності, тиску на державні структури з метою вирішення питання свободи совісті, визнання рівноправними всіх існуючих в Україні релігійних організацій. Водночас ці процеси супроводжувались поглибленням місіонерської активності церкви. Все це призвело до офіційного визнання Української автокефальної православної, Української греко-католицької та інших церков, що зайняли належне їм місце в житті українського суспільства.

Відзначаючи розширення релігійних свобод, відновлення діяльності національних церков, дисертант акцентує увагу на тому, що в період, який розглядається, простежуються дві основні тенденції в ставленні держави до церкви: з одного боку, визнання права на свободу віросповідання, з іншого – намагання знизити політичну активність демократичних сил, створити ілюзію демократичних перетворень в суспільстві лозунгами про свободу совісті. В перехідний період від тоталітаризму до демократії в суспільстві не було достатніх гарантій принципових засад "свободи совісті". Свобода віросповідання обмежувалася лише відмовою держави від політики "антитеїзму", наданням можливості віруючим різних віросповідань мати та будувати власні культові споруди, віротерпимість.

Аналізуючи вплив демократичних процесів в Україні на становище церкви в суспільстві, дисертант відмічає підвищений інтерес в суспільстві до діяльності релігійних організацій. Об'єктивна основа повороту суспільної свідомості в бік релігії знаходиться у прямій залежності від самого стану суспільства, в якому наростали кризові явища, викликані провалом ідеї побудови суспільства на комуністичних принципах і, як наслідок цього, – пошук альтернативи в релігії, що опирається на загальнолюдські цінності. З релігією та церквою почала пов'язуватися надія на швидке духовне та національне відродження українського суспільства.

У третьому розділі дослідження "Сучасний стан і тенденції розвитку державно-церковних і міжцерковних відносин в Україні" головне увага автора зосереджена на розкритті характеру державно-церковних відносин в умовах розбудови незалежної української держави, який полягає в тому, що держава та церква стали на новий шлях взаємовідносин, що базується на двох основних принципах: спільній відповідальності держави і церкви за майбутнє українського народу і на взаємоповазі церкви та держави, визнанні та дот-

риванні суб'єктами відносин існуючих в суспільстві морально-правових норм.

В дисертації звертається увага на те, що в разі появи протиріч між релігійними та державно-правовими нормами, доцільно було б правові норми підняти до рівня релігійних, які базуються на загальнолюдських морально-етичних цінностях. Але на відміну від державних і релігійних нормок шоста вага морального обов'язку переважно нормативно-правовий. Тому в кожному конкретному випадку розходження між цими нормами, їх узгодження виходиться в залежності від визнання в пертурбаційних державних законах загальнолюдських, національних цінностей та релігійних норм.

Як основоположний принцип взаємодії української держави та церкви в сучасних умовах висувається ідея їх співробітництва. На думку дисертанта, співробітництво держави та церкви не тільки бажане для розгортання демократичних процесів, підвищення ефективності функціонування політичної системи суспільства, а й можливе. Адже основні цінності демократичної держави – свобода, рівність, солідарність обґрунтовуються і сучасним християнським віровченням. Крім того, позиція більшості релігійних організацій та державних органів в Україні, багато в чому співпадають при вирішенні суспільних проблем, особливо це проявляється в питанні розбудови незалежної української держави.

Співробітництво розглядається через призму трьох взаємопов'язаних чинників: по-перше, необхідності морального оновлення суспільства та формування національної самосвідомості; по-друге, забезпечення свободи совісті; по-третє, виявлення суспільних проблем, які необхідно вирішувати на основі співробітництва державних органів та релігійних організацій. Особлива увага звертається на аналіз інтегруючої та дезінтегруючої, нормативної функцій релігійних організацій в сучасній Україні.

Виходячи з того, що історичні умови, в яких існувала Україна,

сприяли появі і поширенню на її території значної кількості релігійних конфесій, претензії однієї або кількох релігійних об'єднань на роль "єдиної правдивої" чи "виключно національної" церкви сприятиме виникненню міжцерковних конфліктів, зрощення левих політичних сил навколо однієї "стерильно національної" церкви, що веде не тільки до політичного клерикалізму, але й спричиняє протистояння та конфронтацію серед віруючих, згубно впливає на консолідацію нації, сприяє дезінтеграційним процесам в українському суспільстві, його диференціації за конфесійною і національною належністю.

Що стосується діячів в Україні православних церков, як найбільш численних і впливових в суспільстві, перспективною є ідея не "національної", а помісної церкви в територіальних рамках української держави, куди входили б представники різних націй і народностей, що, на нашу думку, буде сприяти громадянському миру, національній згоді. Така ситуація можлива лише за умов утвердження автокефальності православних релігійних організацій, що є характерним для цілого ряду православних церков в Європі в умовах становлення державної самостійності /Сербія, Румунія, Польща та інші/; по-друге, справедливого вирішення майнових проблем; по-третє, дотримання толерантності, віротерпимості, рівноправного становища всіх церков у суспільстві.

В цілому ж утворення в Україні незалежних помісних національних церков сприятиме подоланню міжконфесійних конфліктів і може бути основою зближення УГКЦ, УАПЦ - Київський патріархат, УПЦ, що нині залишається під присидяцією Московського патріархату, а в майбутньому і їх об'єднання в рамках самостійного Всеукраїнського патріархату в незалежній українській державі.

Процеси розбудови української державності, участь у них церкви сприяють не релятивності релігійних цінностей, а навпаки -

посилають уваження про необхідність збереження і зміцнення релігійного віровчення, зокрема його національних особливостей, які стають важливим соціально-психологічним опором в національній самосвідомості. Питомо вага релігійного світогляду в суспільстві постійно збільшується, і це впливає на його сакралізацію. Очікування кращого майбутнього пов'язується в масовій свідомості з релігійним парадигматиком. Кардинальних змін зазнали раніш непорушні догми православ'я щодо організаційної єдності УПЦ з Московським патріархатом, а соціальний зміст віровчення спрямований на стимулювання і закріплення національних почуттів.

Перманентний процес поляризації політичних сил в сучасній Україні може призвести до різкого протистояння в суспільстві. Центристські ж сили досить слабкі і неспроможні відігравати об'єднуючу роль. Саме релігійні організації, що не займають полярних позицій, проповідують мир та злагоду, соціальне служіння, здатні виконати консолідуючу функцію в суспільстві. Першим кроком на шляху втілення ідеї досягнення національної злагоди повинна стати акція всепрощення, проведення якої спроможна узяти на себе держава. Ця ідея співзвучна релігійно-моральним принципам, відповідно до євангельського духу милосердя та всепрощення.

Виходячи з аналізу закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", еволюції державно-церковних стосунків автор доходить висновку, що якісно нові процеси в українському суспільстві, пов'язані з розбудовою незалежної демократичної держави, котрі вимагають громадянської злагоди, реального плюралізму думок та поглядів, дають можливість сприймати свободу совісті без обов'язкового дихотомічного протиставлення віри та невіри. Звідси свобода совісті визначається як усвідомлена та практично реалізована в конкретних історичних умовах особиста свобода поліваріантного вибору в рамках релігійного, раціонального або сим-

ричного світоглядів.

В четвертому розділі "Ставлення партій та громадських об'єднань в сучасній Україні до релігії та церкви" дисертант відмічає, що, незважаючи на суттєві відмінності в політичних пріоритетах новостворених в Україні політичних партій та громадських рухів, більшість з них виступають за світоглядний плюралізм, визнання загальнолюдських цінностей, рівноправність релігійних конфесій в рамках правової держави. В цьому розділі звертається увага головним чином на відповідність декларованих партіями принципів міжнародно визаним нормам та підхід до вирішення існуючого в Україні міжцерковного конфлікту.

В ході висвітлення цього питання були вивчені програмні документи Української християнсько-демократичної партії, Української республіканської партії, Демократичної партії України, Української селянсько-демократичної партії, партії зелених України та Народного Руху України. Дисертанту не вдалося провести подібний аналіз стосовно соціалістичної партії України, оскільки ставлення до релігії та церкви і в програмних документах, і в виступах її лідерів не розкривається.

Аналіз показує, що партіями декларуються принципи свободи совісті, вказується на необхідність створення в суспільстві правових та соціальних умов, які виступають гарантами прав віруючих. Як прогресивний факт оцінюються положення програмних документів політичних партій про те, що релігійний світогляд здатний позитивно впливати на моральний стан суспільства. Спираючись на національно ідентифіковані релігійні течії, партії мають намір використовувати їх для духовного оновлення народу України.

Поряд з цим, некоректні кроки по відношенню до представників інших релігійних конфесій вносять елементи недовір'я до зна-

чної частини вірувань, сприяють появі політичних обвинувачень. Це може призвести до створення в Україні різних "Комітетів", "груп захлону", що призводитиме до загострення існуючих міжцерковних протиріч, розпалювання ворожнечі між віруючими. Намагання окремих партій витягнути перекручену в активну політичну діяльність справу надмірній політизації релігійних організацій, які, зростаючи з політичними силами, можуть виступити в якості клерикальних, що нав'язують суспільству ідеологію нетерпимості до інакшисення, до інших національностей.

У висновках дисертації підводяться підсумки дослідження даються відповідні оцінки і рекомендації.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Яценко В.А. Не заросте дорога до храму // Політика та час.- 1992.- В 2.- С.83-85.
2. Яценко В.А. Де шукати витоки // Людина і світ .- 1993.- В 1.- С.46-48.
3. Яценко В.А. Політичні партії та громадські рухи в Україні і їх ставлення до релігії та церкви // Інститут підготовки кадрів Служби безпеки України .- К., 1992.- С.1-24.
4. Яценко В.А. Стан і тенденції зміни релігійного світогляду в сучасний період // Курс лекцій .- Інститут підготовки кадрів Служби безпеки України.- К., 1991.- С.1-78.
5. Яценко В.А. Негативний вплив міжконфесійних конфліктів в Україні на громадянську злагоду // Тези до виступу на науковій конференції "Релігія і церква в духовному і суспільно-політичному відродженні України.- Київ, 23-24 березня 1993.- 0.3 а.а.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

RECEIVED
JAN 10 1900
U.S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE
WASHINGTON, D.C.

1150794

464794

AB 27.410